

УДК 351.743

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.41>

Г. С. Буга

*доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової роботи
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-3957-7387*

СУЧАСНЕ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. З початком агресії росії проти України відбувається переосмислення підходів до формування системи оборони та безпеки нашої держави з точки зору забезпечення національної стійкості в умовах застосування гібридних методів ведення бойових дій. Так само, як і в країнах ЄС та НАТО, що здійснюють активні кроки з метою створення нових та удосконалення існуючих компонентів безпеки та оборони. Ці кроки гарантуватимуть захист суверенітету та територіальної цілісності і України, і цих держав, враховуючи інструменти, які використовуються росією для досягнення своїх цілей на міжнародній арені [1, с. 6]. Отже, актуальності історичного розвитку Національної гвардії України слід приділяти важливе значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасне становлення Національної гвардії України були предметом наукових досліджень Агапова О.В., Горбач Д.О., Корнієнко Д.М., Приймак В.П. та інших провідних науковців. Однак, низка аспектів сучасного становлення Національної гвардії України, потребують додаткового опрацювання.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення сучасного становлення Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. На початку становлення незалежності нашої країни президентом Верховної Ради України було прийнято рішення на основі військових частин внутрішніх військ утворити Республіканську гвардію України, керівництво якою покласти на командуючого Республіканською гвардією

України. Планувалося встановити правову норму, що командуючий Республіканською гвардією України затверджується Верховною Радою України і підпорядковується безпосередньо Голові Верховної Ради України [2, с. 36; 3].

Як доводиться в Енциклопедії сучасної України, 11 жовтня 1991 року Верховна рада України ухвалила Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України, згідно з якою було передбачено створити 3 види військ: Сухопутні війська (війська наземної оборони), Військово-повітряні сили і Сили протиповітряної оборони (війська повітряної оборони), Військово-морські сили. До військ наземної оборони віднесено прикордонні війська, Республіканську гвардію України та війська цивільної оборони. Згодом Республіканську гвардію України перейменували у Національну гвардію України, а 4 листопада 1991 року затвердили її організаційну структуру, загальна чисельність, дислокацію з'єднань і установ. Основними завдання Національної гвардії України стало: захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб змінити їх насильницьким шляхом; участь у підтриманні режиму надзвичайного стану, ліквідації наслідків аварій, техногенних катастроф, стихійних лиха; формування в особливий період частин для охорони та оборони найбільш важливих державних об'єктів; надання допомоги прикордонним військам у затриманні порушників державного кордону України; участь у бойових діях із відбиття нападу ззовні та захисту безпеки України; охорона дипломатичних

і консульських представництв іноземних держав на території України; участь в охороні громадського порядку. В 1992 року до складу Національної гвардії України передано Чугуївську мотострілецьку дивізію, окремий вертолітний полк, вертолітну ескадрилью, окремий інженерно-будівельний батальйон та окремий танковий батальйон. Комплектування особовим складом здійснювали за контрактом (строком на 3 роки) і за призовом (строк служби не перевищував строку служби у Збройних Силах України). Безпосереднє керівництво Національною гвардією України здійснював командувач, якого призначала Верховна рада України за поданням Президента строком на 5 років (одна і та ж особа не могла бути командувачем більше 2-х термінів підряд). В 1995 році з метою забезпечення оперативного управління та ефективного використання підрозділів у справі захисту суверенітету України Національну гвардію України передано в оперативне управління Президента України. В 1997 році на неї покладено функцію протидії тероризму (в частинах спецпризначення створені окремі взводи та роти з боротьби з тероризмом). На початку 1992 року чисельність підрозділів Національної гвардії України, дислокованих у 12-ти областях України, становила понад 16 тис., 1998 – 28 тис. осіб. Національна гвардія України брала участь у ліквідації наслідків аварій техногенного характеру, пожеж, повеней; її підрозділи залучали до охорони державного кордону та прикордонної смуги на Чернігівському, Сумському, Харківському, Донецькому, Луганському, Луцькому, Львівському напрямках із метою закриття каналів нелегальної міграції, припинення контрабанди історичних цінностей, зброї та наркотиків [4].

Як зазначає Бересток Б.П., 11 січня 2000 року було оприлюднено Закон України «Про розформування Національної гвардії України», в якому вказувалося: 1. Розформувати Національну гвардію України як військове формування. 2. Особовий

склад, військову техніку, озброєння, фонди та інше майно з'єднань, частин, закладів та установ Національної гвардії України передати у встановленому порядку відповідно до внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та Збройних сил України без збільшення їхньої загальної чисельності. 3. Виконання функцій щодо охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України покласти на Міністерство внутрішніх справ України». Отже, у 2000 році завершився перший етап існування Національної гвардії України. За цей час дане військове формування зарекомендувало себе як ефективний важіль у виконанні завдань і функцій, що були на нього покладені [5, с.5]. Особовий склад, військову техніку, озброєння, фонди та інше майно її з'єднань, частин, закладів і установ передано до внутрішніх військ МВС і Збройних Сил України. Командувачі: генерал-лейтенанти В. Кухарець (1991–1995), О. Кузьмук (1995–1996), І. Вальків (1996–1998), О. Чаповський (1998–2000). Національна гвардія України відіграла значну роль у становленні української державності на початку 1990-х рр., але наприкінці свого існування вона практично не мала власної бази, чітко визначених функцій, дублювала майже всі силові структури, тому її розформування було логічним і цілком виправданим. Але Національна гвардія України відновлена відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» від 12 березня 2014 в умовах порушення територіальної цілісності України та захоплення Криму РФ [4].

Як зазначає Берестюк Б.П. на початку ХХІ століття людство почало плекати надію на панування миру і плідну співпрацю між країнами після припинення «холодної війни», розпаду Радянського Союзу, завершення протиборства між НАТО та організацією Варшавського договору. Але ці сподівання виявилися марними, оскільки з'явилися нові перешкоди на шляху до мирного співіснування народів світу, такі, як, конфліктні ситу-

ації на Близькому Сході та Балканах, криваві події в Іраку, Афганістані, Чечні та прояви міжнародного тероризму у США в 2001 році. З огляду на ці події, міжнародні організації, зокрема ОБСЄ, ООН та низка інших впливових асоціацій, мусили подбати про певні запобіжні заходи, які змогли б забезпечити уникнення та усунення загрозливих і небезпечних подій у світовому середовищі сьогодення [5, с. 3].

Демократичні перетворення, що відбуваються у суспільно-політичному житті нашої країни, висувають на перший план пошук адекватних заходів реагування на загрози національній безпеці та територіальній цілісності держави. В умовах проведення на сході України антитерористичної операції в 2014 році та боротьби з внутрішніми загрозами на іншій території України виникла потреба в оптимізації діяльності правоохоронних органів, наданні їм певних воєнізованих повноважень, уніфікації їх структури. Зважаючи на це, навесні 2014 року було створено Національну гвардію України як військове формування з правоохоронними функціями [6, с. 7].

Ускладнення воєнно-політичної ситуації після проведення Революції Гідності у 2014 році в Україні кардинально вплинуло на розвиток та функціонування всіх без винятку правоохоронних органів. Особливо суттєвих змін зазнали положення нормативно-правових актів, які визначають напрями діяльності військових формувань, органів захисту, охорони правопорядку та територіальної цілісності держави. Так, під час проведення Революції Гідності у 2014 році на основі внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України було прийнято рішення створити за європейською моделлю потужне військове формування з правоохоронними функціями – Національну гвардію України (далі – НГУ), здатну виконувати службово-бойові завдання, у тому числі правоохоронні функції, як в умовах мирного часу, так і в умовах запровадження правового

режиму надзвичайного та/або воєнного стану [7; 8, с. 21].

Згідно до Закону України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 року № 876-VII, Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони [9].

З початку діяльності відновленої Національної гвардії України розпочалося її перетворення на сучасний елемент системи безпеки та оборони держави. Цей процес проходить в рамках концептуальних засад, визначених у Стратегічному оборонному бюлетені України. У Стратегічному оборонному бюлетені України визначається, що очікуваним результатом оборонної реформи є створення за принципами та стандартами, прийнятими в державах – членах НАТО, ефективних, мобільних, оснащених сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою сил оборони зразка 2020 року, здатних гарантовано забезпечити оборону держави та адекватно і гнучко реагувати на воєнні загрози національній безпеці України, раціонально використовуючи при цьому наявний потенціал (спроможності) та ресурси держави [1, с. 11-12].

Важливо усвідомлювати, що саме агресія росії проти України призвела до переосмислення підходів до формування системи оборони та безпеки держави з точки зору забезпечення національної стійкості та врахування передового світового досвіду розбудови воєнізованих формувань, які мають стати резервом основних сил оборони у випадку збройної агресії та виникнення надзвичайних ситуацій. Отже, реформування Національної гвардії України слід розглядати також і в контексті побудови системи ефективної територіальної оборони держави [1, с. 15].

Як зазначає Корнієнко Д.М., Приймак В.П., діяльність підрозділів Національної гвардії України сьогодні є невід'ємним складником забезпечення внутрішньої безпеки держави. Пріоритетним напрямом діяльності підрозділів Національної гвардії України є охорона громадського порядку, а також

забезпечення громадської безпеки. Історія формування підрозділів Національної гвардії є досить актуальною тематикою для науковців і загалом як досвід для вивчення та наведення паралелі з минулим та сьогоденням [10, с. 146].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що сучасне становлення Національної гвардії України почалось з 11 жовтня 1991 року, коли Верховною радою України була ухвалена Концепція оборони та будівництва Збройних Сил України, згідно з якою було передбачено створення трьох видів військ, а 4 листопада 1991 року було затверджено організаційну структуру, загальну чисельність, дислокацію з'єднань і установ Національної гвардії України. А вже 13 березня 2014 року, було прийнято Закон України «Про Національну гвардію України», який визначає правові засади організації та порядку діяльності Національної гвардії України, її загальну структуру, функції та повноваження.

Анотація

У статті проаналізовано сучасне становлення Національної гвардії України. Доведено, що становлення Національної гвардії України почалось з 11 жовтня 1991 року, коли Верховною радою України була ухвалена Концепція оборони та будівництва Збройних Сил України, згідно з якою було передбачено створити 3 види військ: Сухопутні війська (війська наземної оборони), Військово-повітряні сили і Сили протиповітряної оборони (війська повітряної оборони), Військово-морські сили. Визначено, що 4 листопада 1991 року було затверджено організаційну структуру, загальну чисельність, дислокацію з'єднань і установ Національної гвардії України. В 1995 році з метою забезпечення оперативного управління та ефективного використання підрозділів у справі захисту суверенітету України Національну гвардію України передано в оперативне управління Президента України. В 1997 році на неї покладено функцію протидії тероризму (в частинах спецпризначення створені окремі взводи та роти з боротьби з тероризмом). Доведено, що відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 року № 876-VII, Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони

Ключові слова: Національна гвардія України, правове регулювання діяльності Національної гвардії України, становлення Національної гвардії, сучасне становлення Національної гвардії України.

Buha H. S. Modern formation of the national guard of Ukraine

The article analyzes the modern formation of the National Guard of Ukraine. It is proved that the formation of the National Guard of Ukraine began on October 11, 1991, when the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Concept of Defense and Construction of the Armed Forces of Ukraine, according to which it was planned to create 3 types of troops: Ground Forces (ground defense troops), Air Force and Air Defense Forces (air defense troops), Naval Forces. It was determined that on November 4, 1991, the organizational structure, total strength, deployment of formations and institutions of the National Guard of Ukraine was approved. In 1995, in order to ensure operational management and effective use of units to protect the sovereignty of Ukraine, the National Guard of Ukraine was transferred to the operational management of the President of Ukraine. In 1997, it was entrusted with the function of countering terrorism (in special forces units, separate platoons and companies to combat terrorism were created). It is proved that in accordance with the Law of Ukraine "On the National Guard of Ukraine" dated March 13, 2014 No. 876-VII, the National Guard of Ukraine is a military unit with law enforcement functions, which is part of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and is designed to perform tasks of protection and protection life, rights, freedoms and legitimate interests of citizens, society and the state from criminal and other illegal encroachments, protection of public safety and order and ensuring public safety, as well as in cooperation with law enforcement agencies - to ensure state security and protect the state border, stop terrorist activities, activities of illegal paramilitary or armed formations (groups), terrorist organizations, organized groups and criminal organizations, the National Guard of Ukraine participates in accordance with the law in cooperation with the Armed Forces of Ukraine in repelling armed aggression against Ukraine and eliminating the armed conflict by conducting military (combat) operations, as well as the tasks of territorial defense.

Key words: National Guard of Ukraine, legal regulation of the activities of the National Guard of Ukraine, formation of the National Guard, modern formation of the National Guard of Ukraine.

Список використаних джерел:

1. Філіпп Флурі, Валентин Бадрак Національна гвардія України: шляхи розвитку. Женева – Київ, 2017. 50с.
2. Горбач Д.О. Національна гвардія України: історія становлення та сучасний стан (порівняльно-правовий аналіз). *Право і безпека*. 2014. № 3 (54). С. 36-43.
3. Про підпорядкування Україні внутрішніх військ, що дислокуються на її території : Указ Президії Верховної Ради України від 30.08.1991 № 1465-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 44. Ст. 592.
4. Національна гвардія України. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-70801>
5. Бересток Б.П. Історичні аспекти створення та відродження Національної гвардії України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 6(21) том 2, 2017. С.3-6.
6. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України : монографія / за заг. ред. д-ра. юрид. наук, проф. О.І. Безпалової). Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 288 с.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Національну гвардію України». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50122.

8. Агапова О.В. Адміністративно-правові засади діяльності Національної гвардії України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії). 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; 08 – Право. Харків, 2017. 244 с.
9. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 17. Ст.59.
10. Корнієнко Д.М., Приймак В.П. Історичні передумови формування підрозділів Національної гвардії України в ХХ столітті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 47 том 2. С. 144-147.